

Qabul qilindi: 16.09.2024

Chop etildi: 30.10.2024

UDK: 81.42

**SIYOSIY DISKURSDA KONSEPTUAL METAFORA
TAHLILI****Yakubov Faxriddin Jo'raqulovich, Samarqand davlat
universiteti Kattaqo'rg'on filiali o'qituvchisi****АНАЛИЗ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ МЕТАФОРЫ В
ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ****Якубов Фахриддин Джуракулович,
преподаватель Каттакурганского филиала Самаркандского
государственного университета****ANALYSIS OF CONCEPTUAL METAPHOR IN
POLITICAL DISCOURSE****Yakubov Fakhriddin Jurakulovich,
Teacher of Kattakurgan branch of Samarkand State University**<https://orcid.org/0009-0007-8491-8263>

e-mail:

yakubovf57@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada diskurs, siyosiy diskurs va siyosiy diskursda konseptual metaforaning ishlatilishi haqida gap boradi, maqsadli domen, manba domenlarni o'rganishda konseptual referent, konseptual korrelyatlarning aloqalari tahlil qilinadi. Bundan tashqari, deskriptiv tahlil metodi yordamida konseptual metaforalarni tahlil qilish usullari bayon qilinadi. Metaforik iboralarning maqolada ko'rsatilgan tartib bo'yicha tahlil qilinishi metaforik tizimning referent va korrelyat kengliklari haqida hamda diskurs turiga qarab o'zaro xaritalash natijalari haqida keng tasavvur beradi.

Kalit so'zlar: siyosiy diskurs, referent, konseptual metafora, domen, konseptual referent, deskriptiv tahlil, korrelyativ konsept, kongruent xaritalash.

Abstract: The article examines discourse, political discourse, the use of conceptual metaphor in political discourse, analyzes the relationship of the conceptual referent, conceptual correlates in the study of the target area, source areas. In addition, the methods of analyzing conceptual metaphors are presented using the method of descriptive analysis. The analysis of metaphorical expressions in the order indicated in the article gives a broad idea of the referential and correlation breadth of the metaphorical system, as well as the results of cross-mapping depending on the type of discourse.

Key words: political discourse, referent, conceptual metaphor, domain, conceptual referent, descriptive analysis, correlative concept, congruent mapping.

Аннотация: В статье рассматривается дискурс, политический дискурс, использование концептуальной метафоры в политическом дискурсе, анализируются отношения концептуального референта, концептуальных коррелятов при изучении целевой области, исходных областей. Кроме того, с помощью метода дескриптивного анализа излагаются методы анализа концептуальных метафор. Анализ метафорических выражений в порядке, указанном в статье, дает широкое представление о референтной и корреляционной широте метафорической системы, а также о результатах перекрестного картирования в зависимости от типа дискурса.

Ключевые слова: политический дискурс, референт, концептуальная метафора, домен, концептуальный референт, дескриптивный анализ, коррелятивная концепция, конгруэнтное картирование.

KIRISH. Diskurs tilning maxsus ishlatilish jarayoni sifatida nutq bilan bog'langan, matnlarda qayd etilgan va ekstralingvistik omillarga bog'liq bo'lgan murakkab kommunikativ fenomendir[1]. N.D.Arutyunovanning ta'rifiga ko'ra, diskurs "hayotga singib ketgan nutq"[2]. Umuman, diskursning to'rt asosiy komponenti bor: adresant (gapiruvchi), matn, adresat va situatsiya / kontekst, bular siyosiy diskursda ham o'ziga xos aniqlanadi. Adresant / gapiruvchi sifatida konkret shaxs / siyosatchi, siyosiy partiya, xususiy yoki davlat institutlari, shu jumladan ma'lum bir ijtimoiy guruhning siyosiy pozitsiyasini aks ettiruvchi ommaviy axborot vositalari chiqadi. Adresat - xalq yoki kishilarning katta guruhi, ularning ba'zida siyosiy qarashlari o'xshash bo'lishi mumkin, lekin yanada shaxsiyroq darajada unchalik farq qilmaydi. Adresatga uzatiladigan xabar (matn) ma'lum bir bilimni shakllantirish uchun yoki umumiy mentalitetga ba'zi qiymatli stereotiplarni – baho hormonalari va e'tiqodlarni kiritish uchun yo'naltirilgan bo'ladi[3].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Siyosiy tilshunoslikda til materialini o'rganishda tanqidiy va deskriptiv tahlil ishlatiladi. Tanqidiy tahlil ijtimoiy hokimiyat jamiyatda o'z hukmronligini o'rnatishda foydalanadigan vositalarni o'rganishga; kommunikativ faoliyat yordamida aynan qanday qilib ijtimoiy tengsizlik belgilanishi va o'rnatilishini va til bilan qarshilik qilish usullarini aniqlashga qaratilgan. Bu yo'nalish vakillari faol ijtimoiy pozitsiyani egallaydi, ijtimoiy konfliktning oldini olish yo'llarini izlaydi. "Tanqidiy tahlil" atamasida "tanqidiy" aniqlovchisi til, hokimiyat va mafkura o'rtasida mutaxassis bo'lmaganlar uchun yashirin bo'lgan aloqa ta'kidlanadi [5].

Deskriptiv tahlilda esa o'z mafkuraviy bahosini (ayniqsa muallifning siyosiy e'tiqodlarini) chetlab o'tib, fenomenlarni tasvirlash va tushuntirishga harakat ustunlik qiladi. Bunda fuqarolik pozitsiyasining yo'qligi emas, tadqiqotning ilmiy obyektivligi kriteriyalari hisobga olinadi[6]. Siyosiy diskurs deskriptiv tahlilining ko'p sonli tadqiqotlari orasida metaforani o'rganishga bag'ishlangan variantlari ham talaygina. Xususan, metaforani diskursiv tushunish nazariyasida (I.Volter, I.Helmig, R.Xyulsse) metafora argumentatsiya usuli sifatida emas, ijtimoiy fenomen sifatida, kishilarning ma'lum guruhi uchun umumiy bo'lgan "ijtimoiy reallik qurilishi"ga katta ta'sir

ko'rsatadigan tushunchalarni aks ettiradigan ijtimoiy fenomen sifatida qaraladi. Bu nazariyaga ko'ra diskursning o'zi "diskurs agentlari" bo'ladigan metaforalarni vujudga keltiradi. Bunda siyosiy kommunikatsiyaning individual-kognitiv xususiyatlariga katta ahamiyat beriladi[4].

An'anaga ko'ra, metafora nominativ yoki stilistik usul sifatida tushuniladi. Bunda so'z va ifodalar o'xshashlik asosida majoziy ma'noda qo'llaniladi. An'anaviy talqin konseptual metafora Nazariyasida kengaymoqda[3], kognitiv tilshunoslikning asosiy maktablaridan biri – til va nutq hodisalarini fikrlash tizimi bilan bog'liqligini hisobga olgan holda tushuntirishga qaratilgan zamonaviy ilmiy paradigma. Konseptual metafora nazariyasiga ko'ra, til va nutq fakti metaforasi ortida kognitiv mexanizm sifatidagi metafora turibdi. Bu mexanizm mavhum, perseptiv (perceptive) qabul qilinmay-digan obyektlarni konkret, perseptiv qabul qilina-digan obyektlar bilan qiyoslab olinadigan ma'lu-motlarni qayta ishlashga mo'ljallangan. Konseptual metaforada nafaqat alohida konseptlar o'zaro ta'siri, balki butun domenlar, yoki har xil aralash konseptlarni o'z ichiga olgan keng tushunchali sohalar o'rin oladi.

MUHOKAMA. Konseptual metafora maqsadli va birlamchi manba konseptlar yoki domenlarni o'z ichiga oladi. Metafora yordamida tushunilgan **maqsadli konsept / domen** (target concept / domain) **konseptual referentdir**. Qiyoslash uchun olingan manba konsept / domen (source concept / domain) **konseptual korrelyatdir**. Referent va korrelyat turli tushunchali maydonlarga tegishli bo'lishi kerak, ya'ni ular fikrda ajralib turgan bo'lishi kerak. Referentni korrelyat bilan taqqoslaganda o'zaro xaritalash (cross mapping) amalga oshiriladi: korrelyatning ma'lum bir xarakteristikalar referentning ma'lum bir xarakteristikalariga proyeksiyalanadi. Metaforik xaritalash inferensiyani (entailments, inferences) o'z ichiga oladi : bevosita til shaklida bo'lmagan korrelyativ domen tarkibiy qismlari undan chiqarilishi mumkin. Masalan, Argument is a journey / bahs bu yo'lda harakatlanishdir konseptual metaforasida (We'll proceed in a step-by-step fashion. We have covered a lot of ground) bahs ishtirokchilari sayohatchilarga (yo'lchilarga), bahsning o'zi esa ularning harakatlanishiga o'xshatiladi, bahsning borishi esa bosib o'tilgan yo'l. "Sayohatchilar" korrelyatsion domenining yashirin

komponenti inferensiya (xulosa qilinadi, anglab olinadi) qilinadi, bu metaforik ifodada yo‘q.

Metafora yordamida taqdim etilgan referent xususiyatlarining namunalari, yoritish / yashirish hodisasi bilan bog‘liq (highlighting / hiding): agar referent konkret korrelyat terminlari bilan tuzilsa, korrelyat referentning ba‘zi xususiyatlarini yoritadi va ayni vaqtda yashiradi, boshqa xususiyatlarini esa harakatsiz qoldiradi. Shu bilan birga referent turli xarakteristikalarini tushunish bir qancha korrelyatlarni talab qilishi mumkin. Bir referentga tegishli bir qancha korrelyatli konseptlar / domenlar **metafora diapazonini** (range of metaphor) ni tashkil etadi. O‘z navbatida korrelyat konsept / domen nafaqat bir referent konsept bilan, balki bir qanchasi bilan o‘zaro harakatda bo‘lishi mumkin. Bir korrelyatga tegishli bir qancha referent konseptlar / domenlar **metafora spektrini** (scope of metaphor) tashkil qiladi. Referent va korrelyat domenlar o‘zaro ta‘sirining natijasida bir qancha metaforik ifodalar paydo bo‘ladi (ularning soni bir necha o‘nlab va hatto yuzlab ifodalarga yetishi mumkin), ularning tahlili materialni qayta ishlashning ma‘lum usullarini talab qiladi.

NATIJALAR. Ushbu tadqiqotda ko‘plab til ma‘lumotlari bilan taqdim etilgan konseptual metaforalar tahlili usuli qo‘llaniladi. Bu metodika konseptual metaforalarning referent va korrelyat sohalari yanada batafsil tahlil qilishni amalga oshirishga imkon beradigan jarayonlar kompleksini hamda bu sohalar o‘zaro ta‘siri (o‘zaro xaritalash) usullarini o‘z ichiga oladi.

1. Konseptual metaforalar referent sohasini ko‘rib chiqish; tahlil qilinayotgan metaforik iboralar bilan ifodalangan umumiy referent makon – tushunchali maydonning hajmini aniqlash; referent makonning strukturlanishi, undagi domenlar (tematik qismlar) va domenlar tarkibiga kiradigan konseptlarni ajratish; referent domen tuzilishini tarmoq yoki matritsali konseptual model shaklida taqdim etish (ularni qurish prinsiplari) da bayon etilgan.

2. Konseptual metaforalarning umumiy **korrelyativ sohalari** tahlili: referent domenlarning har birini nomlaydigan metaforik iboralar korrelyatlari, korrelyat domenlarga (kengroq, umumlashgan tushunchalarga) tematik jihatdan guruhlanadi.

3. Referent va korrelyativ sohalarning **o‘zaro ta‘sir usulini** aniqlash (ularni o‘zaro xaritalash).

3.1. Korrelyativ va referent domenlar o‘rtasida aloqani o‘rnatish, ya‘ni konseptual

metafora formula sxemasini (umumiy formulasini) yaratish. Bunda korrelyativ sohaning referent sohaga xaritalash kongruentligi faktorini hisobga olish kerak. Kongruent xaritalash J.Lakoff tomonidan kiritilgan “struktur metafora hodisasi” tushunchasi bilan to‘g‘ri keladi (event structure metaphor) [3]. Struktur metaforada bir konsept / domen boshqasining terminlarida metaforik strukturlanadi. Struktur metafora hodisasi bir qancha o‘zaro bog‘langan konstitutiv metafora va inferensiyalarni o‘z ichiga oladi, ular aynan bitta hodisani tushunish uchun ishlatiladi. “Life is journey” (“Hayot yo‘lda harakatlanish”) umumiy metaforasi aniqroq metaforalardan tashkil topgan <Joylar bu holatlardir / States are locations> (He’s at a crossroad in his life), <O‘zgarishlar harakatlanishdir / Change is motion (He went from his forties to his fifties without a hint of a mid-life crisis), <Sabablar kuchlardir / Causes are forces> (He got a head start in his life), <Maqsadlar manzillardir / Purposes are destinations> (I can’t even seem to get where I want to be in life) va hokazo.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, yuqorida bayon qilingan konseptual metaforalar kompleks metodikasi bo‘yicha siyosiy arboblarning nutqlaridagi konseptual metaforalarni kognitiv tahlil qilish mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Bayley P. Live oratory in the television age: The language of formal speeches. Cooperativa Libraria Universitaria Editrice Bologna, 1985. 77–174.
2. Dijk van T.A. Making news: a study in the construction of reality. – New York: Free Press, 1998.
3. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago: University of Chicago Press. 1999.
4. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь – Москва: 1990. – С. 136–137.
5. Будаев Э.В., Чудинов А.П. Зарубежная политическая лингвистика. – М.: ФЛИНТА, 2018. – 352 с.
6. Демьянков В.З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / В.З.Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. ИНИОН РАН. – М, 2002. – № 3. – С. 32–43.